

VĚSTNÍK

ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA

PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

ROČNÍK XI.

KVĚTEN 1902.

ČÍSLO 5.

Referáty a zprávy vědecké, slovesné a umělecké.

Ḳušejr 'Amra

Podává Dr. Alois Musil*) v Olomouci.

Tato zpráva je částí místopisného díla o Arabii Petrejské a přihlédá jedině k zámčkům, jež jsou na východ od Moabska, a to východně poutnické cesty do Mekky.

Zmiňuji se v ní o zámčích Ḳašr Bájer, Ḳašr at-Ṭûba, Ḳašr al-Ḥammám, al-Mšatta, al-Ḥarâni, ál-'Azrak a Ḳušejr 'Amra, z nichž Ḳušejr 'Amra, Ḳašr at-Ṭûba, Ḳašr al-Ḥammám a Ḳašr Bájer nikdo z badatelů dosud nespatriřil, a o Ḳašr at-Ṭûba nenalezl jsem vůbec zmínky ve starém písemnictvu, jehož jsem použil.

Ḳušejr 'Amra jsem našel teprv v cestopisné literatuře turecko-arabské druhé polovice 17. věku, kde zaznamenal Ḥaġi Meḥemmed ¹⁾ a Ḥaġi Ḥalfa, ²⁾ co o něm doslechli, aniž by byli tajemný tento hrádek navštívili. Z evropských cestovatelů zmiňuje se o 'Amře Seetzen, ³⁾ Burkhardt ⁴⁾ a Gray Hill, ⁵⁾ kteří o něm slyšeli od potulných obchodníků, neb od svých průvodcův, ale neodvážili se k němu proniknouti, ba ani nesouhlasí v údajích o jeho poloze.

*) Z originalu v Sitzungsberichte der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1902 č. VII. upravil pro Věstník České Akademie pan autor K.

¹⁾ Itinéraire de Constantinople à la Mecque, Extrait de l'ouvrage Kitab menassik el-Hadj de el-Hadj Mehemmed Edib Ben Mehemmed, Derwiche, Constantinople 1232 de l'Hégire. Traduit par Bianchi v Recueil de Voyages et Mémoires. T. II, Paris 1825, p. 124.

²⁾ Gihan Numa, Geographia Orientalis, ex turcico in latinum versa a Matth. Norberg, II. Londini Gothorum MDCCXVIII, p. 209, 226 sq. Srv. v Hammer-Purgstall, Ueber die Geographie Arabiens; Jahrbücher der Literatur, Bd. 92, Wien 1840, Str. 38.

³⁾ Beyträge zur Geographie Arabiens, von U. J. Seetzen, geschrieben in Jerusalem im May 1806, v Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmelskunde, Bd. XVIII. Gotha 1808, Str. 384—385.

⁴⁾ J. L. Burkhardt, Reisen in Syrien, Palästina und der Gegend des Berges Sinai. Aus dem Englischen von W. Gesenius, II. Weimar 1824, S. 1033. (Angl. vyd. str. [665]). Srov. C. Ritter, Die Erdkunde, XIII. Theil. Berlin 1847, Str. 383, 385, 388, 390, 397.

⁵⁾ Gray Hill, A Journey East of the Jordan and the Dead Sea, v Quarterly Statement. London 1896, Str. 34.

Kašr ál-'Azrak uvádí Jákůt⁶⁾ i Marásid al-Ittilá'⁷⁾ při cestě do Tejmy. Byl zbudován dle Abú-l-fidá'⁸⁾ od Al-Malek al-Mu'azzam 'Isá, což bude sotva pravdivo, neboť již r. 1179 přitáhnul Šaláh-ed-dín do al-'Azraķu⁹⁾ a r. 1182 se tam spojil s Táğ al-Mulúk burí. Ležíť ál-'Azrak na křižovatce karavanních silnic vedoucích ze Syrie do střední Arabie, a z Bagdadu Arabií do Egypta.

Ostatní jmenované zámky stojí stranou od velkých cest a návštěva jich jest s nebezpečím spojena; jen al-Mšattu viděti z poutnické cesty, střežené v době poutí od tureckých vojáků, proto ji navštívilo v posledních letech několik cestovatelů a badatelů, kteří o ní psali. Nejlepší popis s plány podal F. J. Bliss v Quarterly Statement, London 1895, str. 225, na něž poukazují.

V obor mého badání patří místopis, národopis, nápisy, což v samostatných dílech uveřejním. Pro ostatní odbory jsem pouze sbíral a ponechávám tudíž zpracování látky zeměpisné, umělecké a stavitelské, pokud jest v této zprávě obsaženo, odborníkům.

At-Tuba.

Prchaje před mutašarifem Kerakským, jenž mne dal r. 1898 jako egyptského vyzvědače zajati, dostal jsem se večer dne 31. května k zbořenisku Hân az-Zebib, a překročil tak hranice turecké moci. Doprovázeli mne dva příslušníci mocného kmene Bení Šahr, a sice bratr knížete Talaála, náčelník Hâjel ibn al-Fâjez a odvážný bdúi Bahit. Všichni tři měli jsme výborné jízdní velbloudy a urazili jsme za hodinu průměrně 5 km.

Dne 1. června 1898 opustili jsme o 6^{10h} ráno Hân az-Zebib a jeli jihovýchodně vlnitou rovinou, porostlou nízkými vytrvalými bylinami ħamd, hegine a riġe, až jsme dorazili o 9^{44 h} k táboru Šararátů, kde jsme chtěli vyzvídati.

Tábor byl jako vymřelý. Nikdo nepřišel nás uvítat. Sami jsme odstrojili své velbloudy a svázali jim přední nohy. Po té vešli jsme do nejbližšího stanu a usedli na své pokrývky. Po chvíli přisedl k nám statný bojovník se dvěma starci. Neřekli nám na uvítanou ani slovíčka, ba ani ruky na pozdrav nepodali. Seděli jsme mlčky, až nám přinesli kyselého mléka velbloudího a slovem ekđob pobízeli, abychom pili. Potom dotazoval se jich průvodce můj Hâjel na výsledek poslední loupežné výpravy — řazzu a na jistotu v okolí. Pouze 15 velbloudů ukořistili, nyní však podnikli prý novou výpravu, a včera večer přivedeni byli dva zranění. Východně, jihovýchodně prý se potloukají četné nepřátelské tlupy, tak že nejsou ani chvílky jisti a mění denně pastviska velbloudův. V poledne podali nám na dřevěné míse — eġnába rozvařenou pšenici — ħmeja a vybídli nás k jídlu slovem eflēġ.

Zvěděvše, že cesta do Kašr aġ-Tuba není bez nebezpečí, nechali jsme zavazadla s vaky sedlovými ve stanu a odjeli jsme v košili, ale dobře ozbrojeni o 12^{45 h} ve směru 80⁰.

Mimo zápisník a tlakoměr vzal jsem s sebou malý fotografický přístroj, Hâjel pak upevnil k sedlu dva kožené míšky s velbloudím mlékem a sýrem a Bahit rovněž kožený měch s vodou — kirbe.

Brali jsme se po pravém břehu wádi Šubġijje, jež se táhne k západu a spojuje se s wádi Sa'ide a pak s el-Môġib. O 2. hod. připadli jsme na

⁶⁾ Kitáb mu'agám al-buldân, ed. Wüstenfeld. I. Leipzig 1860. Str. 232.

⁷⁾ Ed. G. J. Luynboll. I. Lugduni 1852. Str. 54.

⁸⁾ Kitáb taġwin al-buldân, ed. Reinaud et de Slane. Paris 1840. Str. 229

⁹⁾ Abū Šâma, kitáb ar-rawđatajn, II. Kâhira 1287 H. Str. 6.

veliké stádo velbloudů — ťarše a chytili velikou velbloudici, jež se právě válela — tamarrarat na místě plném prachu — morāra. Měla výmě obvázáno a na obvazku ostrá dřívka, by mláďata nemohla ssáti. Seskočivše s velbloudů pili jsme zrovna z vemene páchnoucí ale občerstvující nápoj. Zatím přiblížil se též ozbrojený pastýř z kmene Šarāri — šābi a pozdravil nás svým kawwak, načež jsme odpověděli hala' žawit a bez polibku, bez objetí, podali mu pouze pravice.

Opustivše o 2³⁵ h stádo velbloudů ve směru 110° překročili jsme o 3¹⁰ h široké údolí Šubhijje a jeli po levém břehu podél severního svahu pahorkatého pásma al-Biḍa, až jsme dospěli o 3³² h do údolí al-Klejta, jímž jsme se brali dále. Kraj je vlnitě pahorkatý, údolí široká a mělká, směřující na západ.

Teprve o 6⁴³ h stanuli jsme na rozvodí mezi Mrtvým mořem a wādi Sirhān. Odtud prostírají se všechna 'aṭātir — tak slují zde mělká údolí — na východ a spojují se s dlouhým údolím ál-Ṛadaf. Nikde jsme nemohli a nesměli jeti po hřbetu horském, nýbrž stále jen v nížinách a krajinu nespustiti s oka, poněvadž se tu potulovaly četné nepřátelské tlupy

Skoro po 12tihadinné jízdě zastavili jsme se o 11⁵⁰ h v noci, a lehli si vedle velbloudů. O 2⁵¹ h dali jsme se opět na cestu a dorazili o 5 hod. do kamenitého, 60—320 m širokého wādi ál-Ṛadaf, jehož řečištěm jsme jeli dále ve směru 20°, chráněni jsouc křovím, zejména tārrou. O 5²⁰ h octli jsme se při ústí wādi Mḥawer, přicházejícího od jihovýchodu, kde jsme uvázali své velbloudy a vydali se pěšky k zámku Kaṣr at-Tūba.

Pravý břeh al-Ṛadafu i Mḥawer-u je chráněn před odplavením silnými zdmi z balvanů aš-šuwān, a na rovině, jež je takto zabezpečena, stojí — ve vzdálenosti 250 m od ál-Ṛadafu — zámek at-Tūba. Celá stavba směřuje od *ssv* na *jjs* (207°) a podobá se obdélníku. Od *v* na *s* jakož i od *s* na *j* táhne se zeď: první 201 krok, druhá 90 kroků dlouhá. V rozích i ve zdi samé zřízeny vždy po 26 krocích okrouhlé věže v průměru 6 kroků. Vchody jsou ve zdi severní; první brána je 38 kroků od *ss* rohu, a odtud 90 kroků dále druhá. Na pravo i na levo od první brány postaven jest úzký, ale dlouhý trakt, v němž dvěře jsou ozdobeny pěknými arabeskami. Vstoupíme-li touto branou do vnitř, pozorujeme, že menší záp. polovice je zastavěna obydlím, kdežto východní z větší části je nízkými základními zdmi rozdělena na mnoho komor se střední chodbou a dvorem. K obydlím jde se širokou branou, ozdobenou arabeskami; napřed se vstoupí do prostranného, uzavřeného nádvoří a odtud dvěřmi v pravo i v levo do postranních prostor.

V pravo — tedy severně — vede brána, arabeskami zdobená do místnosti otevřené, 15 kroků šir. a 30 kroků dl. (od *j*. na *s.*); na záp. i vých. straně je po dvou dvěřích, jimiž se vstupuje do dvou světnic klenutých. 7 kroků širokých a 14 dlouhých. Sev. světnice na záp. straně je spojena s jinou řadou komůrek, přistavených ke zdi. Základy jsou z vápence, stěny však a klenba z cihel. Vysoko pod ostrou klenbou jsou úzká klenutá okna.

Na již. straně nádvoří vchází se dvěma branami (jv. je zvláště pěkná) do jižního traktu obydlitelných prostor, jež se skládají z několika komnat bez klenby. Též zde jsou základy vystavěny z vápence, stěny pak z velikých, dobře vypálených cihel. Mnoho komnat jest již pobořeno, jelikož vápenec snadno větrá, leč přece by ještě asi ne jeden krásný ornament prohlédl z prachu, kdyby se kopalo, k čemuž třeba času. Toho se mi bohužel nedostávalo, neboť již za půl hodiny kýval na nás Baḥit pravým rukávem své košile, abychom rychle se k němu vrátili. Poněvadž nevolal, nýbrž jen kýval, věděli jsme již, že jistě zpozoroval něco důležitého a proto pospíšili

k němu. Pověděl nám, že asi na 30 kroků od řečiště spatřil docela čerstvé stopy jezdců na velbloudech a má za to, že pocházejí od vyzvědačů — 'ujūn nepřátelské tluny. Nadarmo jsem žádal, aby mi ještě aspoň hodiny dopřáli — báliť se moji průvodčí, že by upadli do rukou nepřátelských, a proto nutili k odjezdu.

Tím mi bylo znemožněno navštívití Kašr Bajer, který je vzdálen od Kašr at-Tūba dva dny cesty. Z popisu Hájel-ova a Bahit-ova jsem vyrozuměl, že zámek ten zbudován ve slohu zámečku při studni sevsevých. od zámku at Tūba, a že stojí v wádi Bajer, jež vbíhá do nížiny Sirhān.

O 5⁵⁷ h dali jsme se tedy s největším chvatem na zpáteční cestu, na níž upoutala mou pozornost malá věž, asi 25 km na ssv. od Kašr at-Tūba vzdálená. Chránila hlubokou studni, která však jest zasypána, poněvadž by jinak stala se krajina ještě nebezpečnější. Potom jsme se co nejrychleji obrátili na z. a dorazili se slunce západem ku známým stanům Šararātūv, kde jsme přenocovali.

Druhý den ráno o 5³⁰ h jeli jsme ssv. směrem pahorkatinou al-Žijāl, jež na sz. hraničí s Arđ-al egāl. Chtějíce dostati se k dosti zachovanému hradu Kšejr al-Ĥammām zabočili jsme o 6⁴⁷ h na vsv. a vystoupili o 7²³ h na pohoří al-Brejč, jež se táhne od zsz. na jv.

Tu zočili jsme před sebou několik gazel, i chtěli jsme je dostati do křížového ohně. Proto jsme poslali Hájela napřed, sami zůstavše na místě. Než již po 10 minutách se vrátil a oznamoval nám, že v příčném údolí jsou čtyři muži s velbloudy, kteří prý nikterak nezdají se býti našimi přáteli. Ihned měl Bahit pohotově radu: Přepadneme je! Jeli jsme tudíž opatrně k nim postranními údolímí. Ale podle všeho již dříve zpozorovali Hájela, neboť jsme jich nezastihli již na původním místě, nýbrž viděli, kterak jedou směrem sv. a s vyšších míst po nás se rozhlízejí. Moji průvodčí domnívali se, že jsou to obyčejní loupežníci, i nechtěli si nechati ujít jejich jízdné velbloudy. Jeli jsme tedy dále za nimi snažice se je zaskočiti; za tím účelem zahruli jsme na v. a o 8⁰¹ h dorazili jsme k vysokému pahorku, jenž byl ověncěn zdívkou podoby čtyřúhelníka. Hájel vylezl na horu, aby zkoumal svým dalekohledem okolí; ale jaké bylo naše překvapení, když jsme uslyšeli, že od Kašr al-Ĥammām přichází proti nám více než 20 jezdcův. V okamžiku octl se Bahit u Hájela, vzpřímil se, přivázal svůj šátek z hlavy na hlaveň ručnice, vyzdvihl ji levicí jako praporec nad hlavu a tepaje pravicí vzduch před ústy křičel vysokým hlasem, prodlužuje poslední slabiky a zvyšuje hlas až do fistule: hala'l-ħejl, halal'-ħejl, ṭamme'ū. To opětovav třikrát slezl rychle dolů, ovinul ramena kolem krku velblouda, stoupl levou nohou na jeho pravé koleno, vyhoupl se do sedla a pak hnali jsme si divokým úprkem k z.

O 9 hod. spatřili jsme k z. ale ještě daleko před námi ađ-Daba'a, stanici to na poutnické cestě, od tureckých úředníků nazývanou též Ka'at Belka.

Nepozorujíce před sebou nepřítel dali jsme se směrem sv, avšak již ne, abychom dorazili do Kašr al-Ĥammām, nýbrž do ležení Šhūr-ū. O 9⁴² h přejeři jsme údolím al-Ijrajjem, jež se táhne od vjv., spojuje se západně od Orejnbe s wádi al-Ĥammām a potom vbíhá do wádi at-Tamad. Na levém břehu tohoto údolí, na z. od ađ-Daba'a leží ġebel ađ-Darra.

Za půl hodiny dojeli jsme k vysokému tell-u se zbytky věže na levém břehu wádi al-Ĥammām, odkud jsme chtěli prohlédnouti si okolí. Kašr al-Ĥammām leží prý asi hodinu od tell-u ve směru 120° na pravém břehu údolí. Jak jsem se dověděl, jest to neveliké, čtyřhranné a dosti dobře zachované stavení; nápisů a ornamentů tu není.

Zatím co jsem tyto věci vyzvídal, pronikl k mým uším pokřik Bahitův: nepřátelé, kôm! A vskutku hnali se k nám, sotva již 2·5 km vzdálení. Opět pokoušel se Bahit zmíněnou lstí nepřátely oklamati — ale nadarmo; věděliť pomocí svých zvědů příliš dobře, že není nikoho v okolí i pádili ku předu. My utíkali jsme sv. širokým údolím al-Ĥammám, až jsme dojeli k pahorkovitému pásmu banája Fáres.

Asi za půl hodiny potkali jsme jezdce na velbloudu, za nímž sedělo mladé děvče. Dle vpáleného znamení jeho velblouda poznali jsme, že náleží ku kmenu Ĥwētát. Poněvadž tehdy žili Šhūr-ové a Ĥwētáti v míru, pozdravili jsme se na vzájem a vypravovali mu, co se právě stalo. Když slyšel, že jsme pronásledováni, zachvěl se lekem, děvče sevřelo křečovitě jeho prsa — a za okamžik pádil po kamenité půdě, co umdlené zvíře jen stačilo. Unesl totiž děvče a byl by býval ztracen, kdyby se bylo jejím příbuzným (až do 5. kolena) podařilo zmocniti se ho dříve než dorazil do tábora Šhūr-ův, než vkročil do stanu některého Šahari a dal se pod jeho ochranu. Pak byl bezpečen a mohl dáti se do vyjednávání s příbuznými nevěsty.

Jelikož jsme, pokud možno, chtěli zůstat skryti a dosud nesměli se nikde zastaviti, nevěděli jsme vlastně, kde jsou naši nepřátelé. Teprve o 12²⁷ h stanuli jsme na vysokém pahorku a zpozorovali, že se dali na vsv. a že jsou od nás vzdálení asi 3 km. Potom jsme pokračovali v jízdě a kolem 1 hod. připadli jsme na první pastýře velbloudův, kteří se vraceli se svými stády od napajedla (šadarû). Bahit hned z daleka vydal válečný pokřik, na nějž ihned dva jezdci spěchali do tábora pro pomoc proti možnému přepadení stád. Pastýři však poháněli svá zvířata hlasitým hed-hed' k většímu spěchu, ta pak, která zůstávala pozadu, ranami pobízeli a oznamovali daleko se rozléhajícím hlasem svým sodruhům, že je blízko nebezpečí; tu hned vše ožilo, a stáda tisíců velbloudů hnala se divým úprkem k sv.

Řvaní nespokojených velbloudů (faĥal), mručení opatrných velbloudic (náĥa) a truchlivé řehtání znavených mláďat (bakra, maĥlûl atd.) plnilo vzduch a mísilo se s křikem pastýřův, kteří uvázavše na kopí šátky z hlavy nechali je vláti větrem; tu a tam bouchla rána — a opět šlo to divým během, horeim pádem — obraz, jehož nikdy nezapomenu.

Přešedše wádi ál-Msattara ve směru 350° vylezli jsme na pahorkatý hřbet al-Msaĥ. 'Al-Msaĥ jest vlastně vlnitá náhorní rovina mezi w. al-Msattara a záp. wádi al-Mutabba, jež se táhne od vjv. na zjz. a ústí u al-Mšatta do poutnické roviny. Východně od dolního wádi al-Muĥabba prostírá se od sv. na jjz. pahorkaté pásmo ál-Luseje.

Od ál-Msaĥ již jsme svých pronásledovatelů nespatriili; vrátiliť se, poněvadž snadno by bylo bývalo Šhūr-ům, jichž ležení bylo na blízku — což dobře věděli, jich s čerstvými zvířaty dostihnouti. O 3. hod. spatřili jsme na al-Msaĥu již první stany Šhūr-ův a viděli, jak právě malá četa jezdců opouští tábor, by pronásledovala tlupu nepřátelskou. Al-Msaĥ přechází tu v širokou rovinu ál-Genáb, na níž Šhūr-ové tábořili. Přes 3/4 hod. jsme jeli mezi stany, než jsme dospěli ke stanu Ĥâjelovu.

Teplota vzduchu ve stanu byla 30° C., a můj barometr ukazoval 810 m.

V táboře uvítali mne všichni jako starého známého přítele velice srdečně; po té mi hned vyprávěli, že předevčírem se navrátili z loupežné výpravy, na níž ukořistili mnoho velbloudův a nepozbyli žádného muže; ale několik jich prý bylo poraněno, a těm — žádali mne — bych poskytl pomoci. Večer naslouchal jsem poradám o nastávající válečné výpravě a příštího dne zabýval se národopisnými studiemi a návštěvou nemocných.

Al-Mwaḳḳar a al-Mšatta.

Odpoledne 3. června prohlédl jsem s Hájelem 2 hod. 13 minut vzdálenou zříceninu al-Mwaḳḳar (směr ssz.). Zámek věnčí vrchol stejnojmenného pohoří, táhnoucího se od z. na v, a jest 48 m dlouhý (s. — j.) a 32 m široký. Zdi jsou 1·15 m silné, ale již většinou pobořeny — vyjma malou část sv. rohu. Hlavní brána byla ve vých. polovici sev. strany. Vých. polovina zámku spočívala na massivním sklepení, neboť pro silný sklon půdy vystavěli tu z tesaných kamenů podlouhlé komory, 3·72 m široké a přes 2 m vysoké, jež byly odděleny silnými zdmi a opatřeny pevnou klenbou. Stěny omítnuty a na spodní omítce upraveny rozličné příčné řezy, by lépe držela jemnější vápenná omítka, která snad měla býti ozdobena malbou. Stejnou omítku a stejné řezy našel jsem též v Kašr at-Tûba a v K"šejr 'Amra. Na vých. okraji tohoto sklepení zbudována 0·87 m široká podnož, a na ni postaveny 4 m od sebe sloupy v průměru 40 cm. Stoupy skládaly se z několika částí, a hlavice ozdobeny umělecky liliemi, révovím, palmovými listy a p.

Tato stavba se svou sloupovou na východ otevřenou dvoranou živě mi připomněla ħirbet Faṭûma jinak ed-Dejr u wádi Mûsa.

Z kamenné desky, ozdobené kruhem v průměru 30 cm, z něhož zvedá se reliefně kříž, mající mezi rameny opět menší kruhy, lze souditi, že též zde kdysi bydlili křesťané. Nyni je zámek, jakož i jeho nejbližší okolí pohřebištěm Šĥûr-ûv. Jižní a jv. výběžek pahorku jest pln cibulovitých cisteren, v nichž se zdržuje mnoho holubův.

Asi ve vzdálenosti 140 m k z. zpozorovali jsme několik zbořených domů a ještě dále k jz. četné jeskyně, jichž vyhledávají a rádi používají pastýři. K j. na úpatí pahorku rozkládá se rybník, 34 m dlouhý (v. — z.) a 31·5 m široký. Obvodové zdi, 1·9 m silné, jsou vyplněny šterkem; k sz. a jz. rohu jsou připojeny schody. — Několik metrů jv od rybníka stojí 13·5 m dlouhá (s. — j.) a 13·26 m široká budova, obsahující tři stejně široké (3·42 m) prostory. Střední prostora byla od pobočních oddělena 90 cm tlustými pilíři, tak že mezi nimi zbývala prostora 1·08 m. Okrouhlá klenba střední prostory se zachovala, postranních se sesula. Zevní stěny pobočních prostor jsou 60 cm silné a mají úzká okna. Střední prostor zdál se končiti polokruhovitou apsidou, o čemž jsem se však přesvědčiti nemohl pro hroby Beduinů, tam všude umístěné.

Příštího dne ráno 7¹⁵ h opustiv s Bahitem tábor ve směru 255°, dorazil jsem po 18 minutách na pravý břeh wádi al-Muṭabba, po němž jsme se dále brali. O 8²⁸ h spatřili jsme zeď téměř 2 m tlustou, která přetínajíc údolí vedla vodu do umělého příkopu; podle něho jsme se brali (směr 280°), až jsme dojeli na širokou úrodnou rovinu, dříve obdělávanou. Na ní došli jsme o 9²⁰ h 743 m vysokého pahorku aḍ-Dhejbe, v němž byly četné vápenné lomy. Odtud leží al-Mšatta směrem 205° — blíže k nám ve směru 220° ħirbet al-Mšatta — od 110° na s. s pahorkatého pohoří al-Luseje — ve směru 10° ħirbet al-'Alija — 310° ħirbet ar-Ražim, jinak Ražib¹⁾ — 290° ħirbet al-Libben²⁾, tyto dvě západně od Sarb al-Ĥaġġ.

¹⁾ O ħirbet ar-Ražim nebo ar-Ražib (b místo m) vypravovali mi Šĥûr-ové, že v jedné z jeho jeskyní (ál-čehf) spalo 90 světců po 40 let. To mne upamatovalo na vypravování, tak časté u arabských autorů, o sedmi svatých spáčích, jež se zakládá na síře 18°, i mám za totožné ħirbet ar-Ražim a ar-Raḳîmu Abû-l fidá' l. c 22 násl. a dějepisců křížových výprav. (Ibn al-atir, min kitâb at-tawâriḥ, ed. v Recueil des Hist. des Cr. Histor. Orientaux I, Paris 1872, Str. 593 násl.). Abû Šâma l. c. 56.

²⁾ Upomíná na 𐤀𐤋𐤁 Deut. 1¹ LXX. *Αοβόρ*.

O 9³⁰ h dali jsme se podél levého břehu wádi al-Muṭabba směrem jz. a po 42 minutách dorazili jsme k novým vápenným lomům — ħirbet al-Mšatta —, jež rozkládají se na pravém břehu údolí. Asi $\frac{3}{4}$ hodiny od Kašr al-Mšatta na jv. leží ħirbet 'E'fdán.

Právě jako Kašr aṭ-Ṭūba i al-Mšatta nesměruje přímo od s. na j., nýbrž spíše směrem 196°. Útvar zámku Mšatta není sice úplně stejný jako Kašr aṭ-Ṭūba, ale přece velice podobný; pouze věže stojící po bocích jsou v al-Mšatta pětihranné, kdežto v aṭ-Ṭūba kulaté. V blízkém Zobâjer bylo pevné stavivo, proto užito ke stavbě al-Mšatta ponejvíce tesaných kamenů; nicméně při stavbě obydlí dána přednost páleným cihlám. I zde, podobně jako v aṭ-Ṭūba jsou kamenné stěny ozdobeny reliefními arabeskami.

Zvláště bohata takovými okrasami jest již strana obvodových zdí. Než nejsou všude okrasy ty dokončeny; některé plochy jsou načaty, jiné jen až do polovice provedeny. Dokud zachoval vápenec původní bílou barvu a oslnivě bílé zdi vyzařovaly modré světlo, skýtal asi zámek, ozářen jsa ohnivým sluncem, skvostný pohled . . . Teď již arabesky zčernaly, a zdi, stěny i pilíře poškrabány znaky a kufickými a arabskými nápisy, které však jsou skoro nečitelné a neudávají ničeho o stavitelích tohoto skvostu pouště.

O 1¹⁵ h opustivše zámek al-Mšatta dali jsme se opět dřívějším směrem — do ad-Dħejbe a pak dále mezi dvěma výšinami na ssz., až jsme dojeli o 3⁰⁵ h západního úbočí pahorkatiny ál-Mķejre, odkud se otvíral čarokrásný rozhled do roviny darb al-Ĥagġ a na záp. hory. Na z. ve směru 292° rozkládalo se u darb al-Ĥagġ ħirbet Saĥâb. 315° trochu dále ħirb-Salbûd. Obě osady náležejí vlastně Šħûr-ûm, ale poněvadž Šħûr-ové (t. j. jejich fellâĥ-ové) jich neobdělávají, a nad to ještě osady ty leží západně poutnické cesty, turecká vláda, prohlásivši je za šamsijje, prodala je sedlákům damašským, kteří se v Salbûd-u usadili.

Po 3⁴⁰ h zahruli jsme, sledující pahorkatinu al-Mķejre, více k v. a jeli krásnou rovinou vedle soujmenných zřícenin. Východně odtud táhne se pohoří al-Mwaķķar, k severu pak al-'Alija, k jehož úpatí jsme dospěli o 4²⁰ h a po 20 minutách stanuli na vrcholu.

Ve výši 960 m jest tu zbudována z pevného staviva věž, z níž možno střežiti okolí daleko široko. Pouze na v. není rozhledu. Na j. prostírá se široká rovina s poutnickou cestou, pahorky ověncená, dále na jz. zeje rokle el-Môġib, za ní osamělý vrch Šihân, pak přelétá zrak úrodné nivy Rabby a zastavuje se až u šaġarat el-Mêse východně od el-Ĥanzire; na z. stoupá povlovně pahorkatina okresu Mádabského plná zřícenin, uzavřená na severu černým kamenitým hřbetem horským, el-Mšêrfe, který se táhne od v. na zjz. v mohutném, k j. otevřeném oblouku.

Toto pásmo horské, jehož pokračováním jest východně od poutnické cesty ġebel ál-Mašķal, zdá se mi býti přirozenou hranicí krajiny 'Ammân a Moábska. Ģebel ál-Mašķal táhne se asi 1 $\frac{1}{2}$ hod. sev. od al-'Alija podél levého břehu hlubokého údolí al-Ĥáġeb, jež ubíhá do údolí áz-Zerķa.

Ģebel ál-Mašķal a ġebel al-Mšêrfe jsou rozvodím mezi řekami al-Môġib a áz-Zerķa.

Al-'Alija je nyní pohřebištěm Šħûr-ûv, kteří své pohlaváry téměř vždy pochovávají na pahorcích.

Od ál-'Alija dorazili jsme ve směru 120° za 70 minut k al-Mwaķķar, načež jsme se vrátili do tábora.

Zatím dály se tu ve stanu knížete Talaála porady o nastávající loupežné, či lépe řečeno válečné výpravě (Razzu ál-ĥišer) proti Bení Šalán, a náčelníci mne žádali, abych je doprovázel. Měl jsem obvazovati zraněné vojíny a prohlédnouti si východní zámky. Svolil jsem ovšem radostně; vždyť jsem se mohl odvděčiti svým přátelům, spatřiti zámky, o nichž mi vyprávěli věci předivné, a obohatiti své národopisné poznámky.

Kníže Talaál, jenž všechny předčil důmyslem a statečností, byl zvolen za velitele — 'akíd — a dal se hned do práce. Vyslal vyzvědače vypátrat, kde jsou velbloudi — tarš — Šalánů, na pozítří odpoledne určil za shromáždění Kašr ál Ĥarāni, což ohlásili poslové všem pohlavárům at-Ṭūky, odvětví to Šĥūr-ūv. Pohlaváři pak oznámili svým podřízeným, že se vytáhne pozítří ráno, neřekli však kam, ani kudy. Mohl to slyšeti některý host a varovati Šalány.

Na zítří ještě před východem slunce vedli k napajedlu všechny velbloudy, určené pro výpravu, a po celý den se ve všech stanech mylo a pralo, neboť na válečnou výpravu smí Arab jen v nejlepší, čistě vyprané košili, nevěda, nebude-li snad jeho rubášem. K večeru jsem pozoroval, jak okovávají klisny a zašívají jim hanbu; říkali tomu šabr-šabbarū.

Časně ráno zahrána stáda velbloudů at-Ṭūka na sever, kde byla za nepřítomnosti většiny bojovníků jistější. Potom rozhlásili pohlaváři, že se sjedou u ál-Ĥarāni, a za chvilenku opouštěly tu menší, tu větší čtyry bojovníků tábor směrem vsv.

O 8²⁵ h dali jsme se též my na cestu a to směrem vsv. Klisny měly lehká sedla — ma'araĥa — bez třmenů a byly připojeny každá k velbloudu. K výpravě spojí se totiž vždy dva: Jeden dá klisnu, druhý velblouda. Velbloud nese ječmen pro klisnu, měchy s vodou, potraviny (monku a sýr) a oba muže, kteří sedí za sebou; klisna však je volná, majíc býti čilou a silnou. O kořist pak se oba společníci rozdělí. I 12letí hoši měli své klisny a účastnili se válečné výpravy — ovšem vždy s dospělým majitelem velblouda.

Bez velblouda by se beduini neobešli; neboť praví beduini nepěstí bravu, nýbrž žijí výhradně z toho, čeho jim poskytuje velbloud. Kůň však dodává kmenu vážnosti a vlivu; neboť čím více má který kmen koní, tím výhodněji se mu bojuje. Útoky jeho jsou rychlejší, pohyby hbitější, obrana snazší.

Jel jsem tedy s knížetem Talaál-em a prvním jeho pohlavárem starým Rumejhem ibn al-Fájez nejprve úrodnou rovinou ál-Ġenáb, pak přes al-Ġnejb; o 1¹⁵ h dorazili jsme do údolí Mdejsisát, ohraničeného na j. pahorkatinou stejného jména. Údolí jest velice široké a ploché, koryto říční křovím porostlé. Severně odtud táhne se od sz. na vjv. ġebel aš-Šafra, jež se pne nejvýš pahorkem Tlél á'-Roġel. Okolí jest černá holá pustina — aš-šuwán — prorývaná mělkými úzkými údolími, jež všechna vbíhají do wádi Mdejsisát, jímž jsme jeli směrem vsv. a zastavili se o 2⁴⁷ h v nízkém houští při vyschlém řečišti.

Sevsevýchodně od nás, ve vzdálenosti 43 minut, zvedá se na černavé planině čtverhranná pevnůstka ál-Ĥarāni, o 5 km dále na s. oddělena planina od pahorkatého pásma eš-Šafra údolím al-Mšáš, táhnoucím se k sv. Na již. straně citadelly jest pohřebiště Šĥūr-ūv, kteří tu stavějí své hroby ze staviva pevnůstky.

Tvrz al-Ĥarāni zbudována z netesaného vápence, opatřena v rozích a po stranách okrouhlými věžemi, mezi nimiž v prvním poschodí je po čtyřech střílnách, nad kterými zvedá se záprsí. Na již. straně mezi dvěma věžemi jest brána — jediná v celém zámku; použito k ní též několika starých otesaných kamenů, na nichž lze ještě spatřiti zbytky řeckých nápisů. Branou vchází se do úzké klenuté chodby, která dveřmi na pravo i na levo spojena je se stáji a vede na čtyřhranný dvůr. Na ostatních stranách dvoru jsou vchody do různých komor a v sz. koutě nalezli jsme příklop cisterny, do níž se sváděla voda z celého stavení. V jz. a jv. rohu stoupalo se ze dvoru po schodech do prvního patra, v němž bývala obydlí; okna vedla na dvůr; na venek byly zmíněné střílny.

Celá stavba připomíná tvrze při poutnické cestě a pochází z doby jistě pozdější než z 12. století. Na stěnách načmáráno mnoho kufických a též moderních arabských nápisů, které však již jsou sotva čitelné. Jediný nápis kufický dobře zachovaný našel jsem na záp. straně dvoru.

Zatím dole v údolí byl pestrý shon. 'Aḳid-Ṭalaāl vyslal dvě tlupy šepounů — ('ujūn,¹⁾) aby vypátraly, jsou-li k severu nebo k jihu v krajině nepřátelé, a třetí četú, jež měla jeti na rychlých velbloudech na v., tím směrem probádati krajinu a vyhledati pastviny velbloudů. Z nich čtyři měli jeti pouze k al-Azraḳu, kdežto ostatním dán úkol — právě tak obtížný, jako čestný — vyhledati a pozorovati nepřátelské velbloudy.

Vybráni byli k tomu nejlepší znalci krajiny (můj Baḥit též) a nejeli na velbloudech, kteří měli na sobě vpáleno znamení (wasm) Šḥūrūv, nýbrž na ukořistěných velbloudech Šammār-ū. Úkol ten — jak jsem již pověděl — byl velice nebezpečný, ale též čestný a často i výnosný; mohliť, přála-li jim Štěstěna, uloupiti a ukořistiti pro sebe několik velbloudův.

Sotva odjely čty vyzvědačů, začal již také boj, po jednotlivu i hromadně, koňmo i na velbloudech. K rozličným druhům soubojů, recitování básní, pozvání k večeri atd., jež se tu dály, jakož i k hromadným potýčkám, které ráno se provozovaly, vrátím se v národopisné zprávě cestovní.

Na zítř, vstavše ješič před východem slunce, sedlali jsme velbloudy; leč vše i velbloudi trvalo ještě v klidu. Jakmile však ukázal se kotouč sluneční (4¹⁷ h), vskočil 'aḳid Ṭalaāl na svého jízdného velblouda, a v tom okamžiku zvedl se celý tábor a jelo se k ssv. — Velice se mi líbila tato přesnost v jednaní. Kníže neřekl ani slova; ale oči všech se naň upřály a sledovaly každý jeho pohyb.

Měli jsme 300 klisen a 350 velbloudů (šábūr) a tvořili širokou, ale nepřiliš hlubokou řadu, před níž dály se hromadné potýčky. Jeli jsme údolím Mdejsísāt směrem $\pm 20^{\circ}$ a o 8⁴² h stanuli jsme tam, kde se toto údolí spojuje s wádi al-Buṭum, směřujícím od sz. na jv. Tu jsme se potkali se zvědy ('ujūn), jimž bylo uloženo propátrati okolí pramenů al-Azraḳ.

Kníže Ṭalaāl seskočil s velblouda a v okamžiku byli dole všichni jezdci. Chtěli něco pojísti a já zatím měl jsem si prohlédnouti zámek Ḳušejr 'Amra, ležící k s.

Provázel mě staříčkový otec Baḥit-ūv na klisně knížete Ṭalaála; já jsem jel na svém velbloudu (ḍelūl). Za malé půl hodiny dojeli jsme k zámku, i vstoupil jsem do něho, abych jej prohlédl.

Na nejvýš překvapen pozoroval jsem krásné nástěnné malby, pak se odebral k pobořenému dvorci asi 750 m sz. od zámku, a vrátiv se, chystal jsem se právě ony umělecké poklady fotografovat, když tu volá na mne prů-

¹⁾ Srv. Num. 10³¹: וְהָיְתָה לָנוּ לְעֵינָיִם.

vodce můj se střechy: Kôm, já šejh Mûsa: Nepřátelé (Kôm) jsou na obzor! Ihned schoval jsem fotografický přístroj do vaku a co nejrychleji utíkali jsme na vjv., pronásledování jsouce třemi nebo čtyřmi jezdci na velbloudech, kteří jeli od s.

Divoký útěk mohl se mi státi osudným, neboť můj velbloud nebyl s to, by přeskakoval tolik úzkých i širokých brázd, jimiž půda byla rozryta. Naši přátelé Šhûr-ové nestanuli na dlouho; již jsme jich neviděli, neboť zmizeli za pahorkatým pohořím umm Ĥazne, táhnoucím se od jv. na sz., s jehož výběžků jsme zpozorovali, že naši pronásledovatelé dali se směrem vsv. Starý můj průvodčí pravil mi hned, že jsou to vyzvědači (ujûn) některé nepřátelské tlupy, a že se stěží vyhneme nepřijemnému setkání s nimi.

Dojevše na hřbet pohoří uzřeli jsme knížete s několika jezdci, ani na nás čekají, i dali jsme se odtud dolů směrem vých.

Krajina byla pustá — ale ne již černá aš-šuwán, nýbrž bílá usazenina vápencová, sluje Harrat-al-'Wejned. Na j. (od jz. na vsv.) omezuje ji wádi ár-Rattám, jež vbíhá do wádi ál-Megáber (směr ssz.-j.).

Pověděli jsme knížeti, co se nám přihodilo, a dověděli se, že naši 'ujûn v ál-Azraķu ničeho podezřelého nepostřehli. Leč přece přisvědčil, že to mohli býti 'ujûn-ové některé nepřátelské tlupy, a proto ihned učinil přiměřená opatření. Poslav napřed šejh-a Rumejh-a vyšetřit znova krajinu ál-Azraķ, rozdělil své mužstvo na dva díly. První polovina jela dolů po nakloněné rovině Harrat ál-'Wejned a druhá postupovala od nás v pravo podél údolí ár-Rattám.

Rumejh zmizel na vjv. za bílým pahorkem.

Najednou jsme spatřili, jak oddíl jedoucí vedle údolí ár-Rattám se zastavuje, bojovníci emřir skáčí na koně a zemámil prchají s velbloudy na z. Kníže chtěl ode mne můj dalekohled — ale náhle bouchly dvě až tři přitlumené rány, a klisny hnaly se divým úprkem na v. Dal jsem se na svém řelûl-u za nimi, ale nemohl jsem jim stačiti. Doraziv na zmíněný pahorek uzřel jsem, kterak boj zuří kolem malého háje, kde se spojuje wádi ár-Rattám s údolím al-Megáber.

Jeda dále potkal jsem četné velbloudy, za nimiž se hnali naši kemîn; ten hnal před sebou jednoho velblouda, jiný opět dva neb tři — byla to první kořist; sotva však dorazili ku stanovišti našich velbloudů, odevzdali svým soudruhům ukořistěné velbloudy a vrátili se do boje.

Čím více jsem se přibližoval bojišti, tím zřetelněji jsem slyšel hesla naháwa rozličných čeledí, jak Šhûr-û, tak nepřátel. Čeled' ibn ál-Fájez křičela: aš'et weld al-mawh wa-na hu 'aljá', čeled' Trád: ed'ar as-sebájá wa-na hu wadhá, ibn Zhejr: hajjál ál-'asla wa-na-bn zhejr, a z houští křičeli Bení Šá'lán: hajjál ál-'alja wa-na-bn náješ, a Sarahîn: hajjál ál-buwejda eddawî, a tyto křiky mísily se s pronikavými pobídkami: 'ajnâ! ja-bu zmajen! a s úzkostlivou prosbou: imnâ' já hajjál imnâ'! Byla to strašlivá scena.

Několik jezdců Bení Šá'lán provázelo velikou karavanu (káfla) Saráhin-ûv, vezoucí sůl. Tu u vody stanuli a právě chystali se péci v háji chléb, když spatřili tlupu Rumejh-ovu. Poněvadž jejich velbloudi, jež zahnali na pastvinu, byli ohroženi a nad to po wasm-u poznali Šhûr-y, vypálilo několik Šá'lánů své ručnice, jiní pak vyhoupli se na klisny, aby dovedli posilu. Ostatní ukryvše se v houští byli od našich obklíčeni.

Mezi Sarahîn-y bylo několik kupcův svazkem přátelství spojeno s Talaálem; dovolávali se tedy nyní jeho ochrany. Jediný pokyn Talaál-ûv,

a hned byli od Šhūr-ů vyproštěni z pŭtky, a vrácen jim majetek i — pokud to bylo možno — velbloudi.

Zatím vyrvali Šhūr-ové svým nepřátelům skoro všechny velbloudy a, jsouce tím spokojeni dali se zpět. Na pokyn knížete Talaála připojil jsem se k němu, načež jsme jeli s několika muži ku prameni 'ajn ál-Asad jz. od Kašr ál-Azraķu, chtějíce tam napojiti svá zvířata.

Vedle mne jel mladistvý bdŭi, jedináček svého otce. Pobízeje právě svou velbloudici obvyklým ħ—ħ, aby klekla, zaslechl jsem lehký svist a křečovitě vydechnutí mladého druhá; než jsem se k němu obrátil, bouchla rána, a tu spatřil jsem, jak ruce jeho křečovitě sevřely knoflík u sedla, ústa se pootevřela, oči ztrnuly bez života, a za chvilku sešinul se na zemi. V okamžiku byli jsme u něho — byl mrtev.

Na napájení nebylo ovšem ani pomyslení. Znovu zaznělo heslo Šhūr-ův, a boj hrozil vzplanouti na novo. Než brzy zahnuhli k z., kam jsem i já jel, provázeje mrtvolu k našim zemámíl-ům (jezdcům na velbloudech). Poručil kníže Talaál ihned se vrátiti, poněvadž snadno mohli Ša'lánové z blízkého tábora dostati vydatnou posilu.

Nejeli jsme ani půl hodiny, a již novým křikem ozýval se kraj. Od sv. blížil se silný oddíl Bení Ša'lánů, hodlaje nám zameziti zpáteční cestu. Ihned naporučil Talaál četě bojovníků emřir tak dlouho zdržovati nepřitele v postupu, až bychom se s dostatek vzdálili a tak jisti byli, že nás již nedostihne. Každý pobádal své zvíře k rychlosti co možná největší; zbraň spočívala v ruce k boji připravena, a kdykoli houkla rána, zahřměl válečný pokřik, až se vzduch otrásal. Tu a tam připojil se k nám kvapem ubíhající jezdec; dlouhé jeho pletence — Křŭn — vlály ve vzduchu, ruka svírala krví zbrocené kopí neb šavli, před ním hnali se ukořistění velbloudi. Pak opět donesen k nám raněný — leč nesměli jsme se zastaviti, ránu jeho vymýti — jen dál! Nebylo již vody, nejbližší pramen měli v moci nepřátel, a návrat měl nám býti zamezen. Šlo tedy o to, předběhnouti Ša'lány — buď jak buď. Nikdy za živobytí nenadál jsem se takové jízdy. Celý den jsem již neměl ničeho v ústech, ani pokrmu ani nápoje, a necítil též hladu neb žízně. Již zahalil večer krajinu temnotou — my ještě pořád utíkali; byla již půlnoc — a my hnali jsme znavená zvířata k většímu ještě spěchu.

Teprve dlouho po půlnoci přišli jsme do mírnějšího tempa a v nepřetržité jízdě dorazili o polednách do tábora. Tam ihned jsem se podjal své povinnosti a opatroval zraněné, což mi zabralo tolik času, že jsem nemohl ani sŭčastniti se pohřbu svého padlého druhá; dostalo se mu odpočinku na vrcholu návrší.

Ještě před západem slunce toho dne objevilo se v táboře několik žen oloupených Saraĥínův, aby — jak je zvykem pouště — vyprosily navrácení některých uloupených věcí.

Jsa již od 1. března téměř nepřetržitě v sedle, pociťoval jsem následky námah, napjetí jakož i špatné výživy a obával se záchvatu horečky; proto jsem se rozhodl jeti přímo do Damašku a upustiti od návštěvy krajin na jv. a v. od Hauránu.

Kníže Talaál nechtěl ani slyšeti o mém odjezdu a se slzami v očích mne prosil, abych aspoň ještě den u něho zůstal. Je prý stár a neví, zdali mne kdy ještě spatří. Než nemohl jsem prodloužiti svůj pobyt, proto příští den ráno opustil jsem tábor, provázen jsa žehnáním dobrých lidí. Baĥit jel se mnou, aby přijal dary a odměnu pro Hájela a sebe; nevzalť jsem s sebou peněz ani darů.

Po celé cestě do Damašku i na cestě domů téměř vyhradně kroužily mé myšlénky kol tajemného zámku K'šejr 'Amra.

O svém objevu učinil jsem oznámení cisařské akademii věd ve Vídni v předběžné zprávě o svých cestách po petrejské Arabii. Ve schůzi historicko-filosofického oddělení 11. ledna 1899 byla zpráva ta přijata, ale vyžádal jsem si, aby se s tiskem počkalo, poněvadž jsem měl dostati dovolenou a tudíž doufal, že se na poušť vrátím.

Kušejr 'Amra.

Pobytv delší dobu v Londýně, Cambridgi, Berlíně, ve Vídni a Cařihradě, odebral jsem se v červenci r. 1900 ku svým přátelům Bení Šahr, abych dokončil práce započaté.

K nemalé radosti jsem se dověděl, že Šhúrové před několika nedělemi smluvili mír se Šalány, a že budu tudíž moci s větší bezpečností bádati. Mým průvodčím měl býti opět bratr můj Hájel, a místo Baḥita, který z rozkazu Talaálova prodléval právě v Haurân-u, jel s námi Hájel-úv švagr Kuftân. Vzali jsme s sebou jen to nejnútnejší a rozdělili přístroje, vodu a mouku stejně na všechny velbloudy, aby, lehká břemena nesouce mohli v čas potřeby dobře utíkat.

Dne 9. července o 10³¹ h opustili jsme směrem 80° vlastní cestu poutnickou a uháněli až do 11⁵⁵ h šírou rovinou. Potom bylo nám ponenáhlu slézti vápencové pásmo pahorků táhnoucí se rovinou na jih, až jsme o 12³⁴ h dojeli hřebene pahorků u ál-Mwaḳḳar. Odtud davše se o 2¹³ h na vých. dorazili jsme za 17 minut k velikému rybníku, který vznikl tím, že malé údolí bylo uzavřeno na západ zdi. Ta jest 79 m dlouhá (j.--s.), 1·80 m široká a podepírána nahozenou zemí; na několika místech jest ještě 1·10 m vysoká. Rybník jest asi 65 m široký (z.—v.). Teplota byla tehdy 31°. O 2³⁷ h jeli jsme dále, na východ, a ač jsme pozorně se ubírali širokou rovinou ál-Ĝenáb, nenašli jsme nikde ani stopy lidské činnosti. O 6²⁷ h okazoval teploměr 28° C. O 7⁰⁵ h odbočivše na sever dojeli jsme k suchému řečišti a zastavili na místě, kde přenocovali na pastvě velbloudí, jak o tom svědčily ležící tu výkaly. Zatím co Kuftân odvedl velbloudy kus dále na pastvu, rozdělal jsem z nasbíraných výkalů velbloudích oheň, Hájel připravil chléb, a po skrovné večeři uložili jsme se dva vedle velbloudů, kdežto třetí opodál hlídal.

Noc uplynula klidně; ráno vyjeli jsme o 4³⁵ h směrem 115°. (Teplota o 4³⁸ h toliko 12° C.) Brzy opustivše údolí vystupovali jsme na první výběžky severní pahorkatiny — černé to plochy aššuvân-ové — a dorazili o 6³³ h ke tvrzi al-Ĥarâni. Teploměr ukazoval o 8¹⁶ h 23·2° C.

Pevnost al-Ĥarâni má podobu čtverce (50 kroků); zbudována jest na maltu z malých vápencových kamenů a opevněna na bocích okrouhlými věžemi. Kol celé budovy vine se ve výši prvního poschodí řada okras, utvořená tím, že opřeny proti sobě vepřovice. Věže mají dvě řady takových ozdob.

Rozloučivše se se zámkem o 8²⁵ h brali jsme se dále na sv. krajiem vlnitě pahorkatým a došli jsme o 9²⁴ h na karavanní cestu, vedoucí do ál-Azraḳu; teplota 28° C. Odtud byl krásný rozhled na východ do údolí al-Butum a též na západ.

Krajina jest značně nebezpečna, neboť ubírají se tudy četné tlupy nepřátelské; proto často upírali jsme pátravě zraky své do dálky, avšak dorazili jsme přece bez překážky o 11¹³ h do údolí ál-Butum. Na břehu suchého řečiště stálo několik stromů terebintových — jediných to stromů, jež jsem spatřil vychodně od al-ḥaġġ.

Řečiště táhne se po jižním kraji roviny, asi 300 *m* široké a lemované na sz. nízkým, kamenitým pahrbkem.

Na sev. straně této roviny stojí dobře zachovaný zámek K"šejr 'Amra. Od něho asi 315 *m* na jv. byla kotlina uměle vyhloubena a rozšířena, tak že vznikl podlouhlý rybník, asi 4 *m* hluboký. U rybníka na levém břehu řečiště stojí silný pilíř, na němž býval upevněn hřidel samočinného čerpadla.

Vodou byla svlažována zahrada, která na sev. straně rybníka se dotýkala a k východu a severu byla obehnána nízkou, avšak širokou zdí, vinoucí se podél úpatí sev. návrší na západ skoro až k samému zámku; s ní byla spojena jiná zeď, která obepínala celý zámek na severu a jihu, chráníc jej takto před povodní.

Asi 750 kroků na sz. od zámku 'Amra nalézají se na jižní stráni zmíněného pahorku zříceniny opevněného dvorce, jehož jižní zeď je 62 kroky, východní pak 36 kroků dlouhá a 0·7 *m* silná, se čtyřhrannými věžmi v rozích. Z prostředka jižní strany vybíhají dvě zdi 6 *m* dlouhé a 1 *m* silné, mezi nimiž vede široká chodba k jediné bráně. Tou se vstoupí na prostranný dvůr, jenž přiléhá až k jižní zdi, kdežto na ostatních stranách vystavěny četné komůrky, různé šířky, ale stejné (3·8 *m*) hloubky. Zdi, místy dosud 3 *m* vysoké, jsou na kvap hrubě zrobeny z netesaného kamene a malty a rozhodně nestačí pro delší obranu.

Jihozápadně od tohoto dvorce bylo řečiště, vinoucí se původně podél severního pahorku, uměle svedeno k jv. a břehy vysazeny (podle všeho) stromy terebintovými (buřum). Tím chráněny zámecké sady před zátopou. Nyní však našla voda opět starou cestu, a přijde-li po letech vydatný dešť, valí se vlny novým i starým řečištěm a vnikají až do zámku, zanášejíce jeho síně náplavou.

Mezi starým řečištěm a zámkem, asi uprostřed severního průčeli, jest pěkná studna, vyzděná až do 4·5 *m* tesaným kamenem a pak ještě 6 *m* prohloubená do skály vápencové; nahoře ohrazena jest čtyřmi pilíři spojenými klenutím. Hřidel čerpadla upevněn byl západně od studny na dvou pilířích (jižní jest již povalen), mezi nimiž vysypána jest okrouhlá dráha pro zvířata, uvádějící čerpadlo v pohyb.

Voda vtékala do nádržky, na východní straně přistavěné. Jest ve výši 2 *m* nad zemí, 5·25 *m* dlouhá, 4·43 *m* široká a 1·05 *m* hluboká, se silnou vápennou omítkou. Z ní pak vytékala voda třemi rourami do zámku.

Od pilíře stojícího při sevzáp. rohu studně táhne se nízká zeď se širokým vchodem při pilíři, zprvu směrem jihozápadním, pak ohýbá se na jihovýchod, až se připojí k jihozáp. rohu zámku. Tak vzniklo nádvoří se širokým vchodem v severní zdi, z něhož vstoupíme branou v severním průčeli zámku — jedinou v celé budově — do

hlavní síně.

Dva oblouky spočívající na sloupech dělí ji na tři prostory, stejně vysoké a klenuté, mající pod klenbou k jihu a severu po jednom podlouhlém okně. Prostory prostřední jest k jihu prodloužena a pod již. oknem nižší obloukovitou klenbou opatřena. Tato jakož i klenba v západní prostora jest značně poškozena ohněm. Sloupy byly na 1 *m* vysoko a stěny prostory záp. do výše 80 *cm* (nad 0·6 *m* vysokým nánosem) obloženy mramorovými deskami. Sloupy a oblouky, z části též stěny, vystavěny jsou z tesaného vápence a omítnuty vápennou maltou, na níž lze viděti hojné malby.

Nejprve ovíjí celou síň barevná draperie 1·7 *m* vysoká. Nad ní vine se 39 *cm* šir. pás s věncem spojených růžic, který se otáčí po zdi i klenbě

při jižním a severním rohu západní prostory a splývá na okraji obou pilířů dolů. Jednotlivé růžice vyplněny jsou obrazy zvířat a květin.

Západní prostora hlavní síně.

Tato má po celé západní stěně obraz přes 2·50 m vysoký, na němž viděti (na již. kraji) skupinu několika mužů.

Uprostřed pohybuje se muž vysokého čela a ušlechtilé tváře; prostě učesanou hlavu jeho zdobí zlatá koruna, nad níž stkví se půlměsíc; pod krkem vyniká červeně vyšíváný těsně přiléhající šat, na něm má oblečeno roucho bílé a na tomto červené, hluboko vystřižené, jehož okraje zdobeny jsou širokým lemem, pestře vyšíváným; roucho svrchní sahá až ku střevícům barvy červenohnědé.

Vedle něho jdou dva mladší muži bezvousí. Hlavu pravého pokrývá přilba, levý pak nese měkkou, špičatou čapku. Oba mají přes dlouhý modrý šat přehozený bílý plášť; střevíce jsou barvy bílé.

V pravo i v levo od nich kráčejí dva černí otroci (?), oděni modrým šatem, sahajícím až po kotníky

Celá skupina směřuje na sever k budově, která se končí štíhlým, asi 1·2 m vysokým sloupem, stojícím na bílém čtyřhranném podstavci. Sloup je červenohnědý s vejčitou hlavicí, na které spočívá oblouk, jehož druhý konec podpírá v pravo podobný sloup. Od prvního sloupu táhne se mřížovité zábradlí z tenkých tyčí dřevěných (?), ozdobených palmovými listy, na sever, obrací se v pravém úhlu na západ a končí v sloupovitém loubí. V prostore zahrazené a sice pod zmíněným obloukem viděti množství dívčích hlav, které jsouce perspektivně nakresleny a s obloukem zdánlivě splývajíce nejsou nepodobny palmovým listům. Před zábradlím na sv. od prvního sloupu lze spatřiti malý, modrý rybník, nad nějž se zvedá obrovská dívčí postava, zdobená pouze nákrčníkem a náramky. Pravou ruku má dolů spuštěnu, levou pak půvabně pozvedá k hlavě a zdá se, že v obou cosi drží. K ní spíná ruce služebná žena s bílým pláštěm, přehozeným přes modrý dlouhý šat. Za ní, ještě v prostore ohrazené, stojí zmíněný druhý sloup, od něhož pne se oblouk k třetímu sloupu, a pod ním spojuje obě hlavice nízké mřížoví, za nímž vyhlíží jakási žena k rybníku. Podnož třetího sloupu spočívá na zdi, jež vybíhá na jv. a celé dějiště uzavírá.

V pravo za touto zdí nedaleko loubí umístěna neckovitá nádoba a vedle ní mladý muž, který má jen spodní část těla pokrytu bílým šatem, nahýbá se k severu vysoko zvedaje rozepjaté paže. Ještě níže se sklání v témž směru otrok, mající jen bedra zástěrou opásána, a drží v rukou kaditelnici (?). Od severu přichází k nim na černém mraku nahá dívka, již se koří černý muž tváře opičí a křídel netopýřích. Zafatou pěstí napřahuje k ránkě a ubíhá s jinou, podobnou postavou na sever do černé temné noci, kdežto mladá žena jest oblita růžovým světlem.

Širokým pásem oddělen, namalován výše druhý, právě tak veliký obraz s honbou na divoké osly — hmár al-wahš. Několik mužů štve (již. konec) štíhlé, mrštné chrty s dlouhými, huňatými ohony na stádo asi 7 oslů, kteří před nimi v pěkném pohybu utíkají na severozápad. Někteří jezdci snaží se jim zatarasiti cestu na západ a ženou je k severu do pasti — vlastně ohrady, ze silných větví zrobené, s jediným širokým vchodem, který lze snadno dlouhými tyčemi uzavřiti. U těchto tyčí cíhají v úkrytu dva muži. (Nejasné.)

Ještě výše, již skoro na klenbě zobrazen v těchže rozměrech jakýs fantastický výjev. Několik příšerných postav ubíhá na hubených koních,

divné ptactvo krouží nad nimi . . . leč obraz je ohněm a vodou porušen; klenba je totiž uprostřed trhlá, a voda dešťová rozpouštějíc vápenec bílí obraz, a co nezabíleno, začazeno.

Prostředkem klenby táhne se úzký pruh, vyplněný růžicemi, pak v pravo i v levo širší, leč popukavý a zcela nejasný, ježž omezují konečně dva úzké, z růžic uvité pásy.

Pod zmíněným pásem z růžic byla stěna nad obloukem vyplněna jediným obrazem s lidskými postavami, jenž jest však značně začazen a zabílen.

Sev. stěna jest též silně poškozena. Severozápadní roh i klenba se od severní stěny odtrhly. V okně jest prastaré hnízdo jakýchsi dravců, kteří stěnu velmi znečistili. Po obou stranách okna viděli lidské postavy, pod oknem velikolepý rybolov s čarokrásně nakreslenými rybami.

Též malba na stěně jižní je značně poškozena. — Nad oknem jest kufický nápis, třířádkový, napsaný černou barvou. Několik písmen jest dosud viděti; ostatní nemohl jsem rozeznati, nemaje žebříku. Na pravo i na levo od okna je lidská postava; pod ní malba představující ženu odpočívající na poduškách. Po levici její stojí černý otrok a za ním dva eunuchové(?) se špičatými čepicemi. — Pod tímto obrazem táhnou se dva úzké pruhy a stuha z růžic. — (Porušeno.)

Na spodní, úzké ploše oblouku, a to na již. straně nad obložením mramorovým je viděti napřed draperii — potom samostatný obraz s lidskou postavou (avšak již hodně rozedranou) — nad ním je opět nový obraz, na němž v modrém poli tančí žena, která má široké kruhy na loktech a ramenou, na krku a kotnících. Ještě výše obraz jakési ženy (leč tvořením se vápna silně poškozený). Sev. strana této plochy jest úplně začazena, (jedinou mužskou tvář lze ještě rozeznati).

Prostřední prostora

jest vodou (tvořením vápna) a čmoudem značně poškozena a též rozpuhána.

Od vrcholu klenby rozděleny jsou stěny ve čtyři řady stejných výklenků, a v každém je zobrazena jedna nebo dvě osoby.

Každá řada má po osmi výklencích, které jsou od sebe odděleny rovnoběžnými pruhy, směřujícími od z. na v. a ozdobenými medaillonky.

V krajním, jižním výklenku hořejší západní řady stojí dva muži: jeden má černé šaty, černé vlasy a vousy; druhý je bezvousý, holohlavý a bíle oděn.

2. výklenek. Bezvousá postava, oděná širokým, černým rouchem.

3. výklenek: Nahá, sedící postava, která hledí k s. a ruce na tutéž stranu pozvedá.

4. výklenek: Sedící nahá žena, prostovlasá; pravou ruku napřahuje k j. a hledí k v.

5. výklenek: Bezvousý muž, krátkých vlasů, zahalený v široký, hnědý plášť; hledí na j.

6. výklenek: Nejasné.

7. výklenek: Černá, sedící děva, v modré sukni zvedá ruce své k j. a upírá zraky tamtéž.

8. výklenek: Porušen.

II. řada:

1. výklenek: Obnažená, prostovlasá žena.
2. výklenek: Porušen.
3. výklenek: Dvě černé postavy, oblečené v bílé sukně; hořejší část těl je obnažena; hlava postavy jižní (kterou druhá objímá) nejasna.
4. výklenek: Bezvousý muž dlouhých vlasů. Vedle něho opice.
5. výklenek: Porušeno tvořením vápna, poněvadž jest tu průdch (roura z pálené hlíny).
6. výklenek: Stojící postava s černým, širokým pláštěm; bezvousá, plešatá.
7. výklenek: Stará paní, v široký šat zahalená.
8. výklenek: Mladý muž krátkých vlasů, bezvousý, oděný krátkými modrými spodky. — Mezi obloukem a severní stěnou viděti odpočívající ženu v přirozené velikosti, s vysokým účesem, zahalenou v hebké roucho.

První řada na východní straně (od jihu).

1. výklenek: Bezvousý muž, oděný černým, těsně přiléhavým rouchem, nese v pravici koš, a drží levici na prsou.
 2. výklenek: Černě oděná sedící postava.
- Ostatní kouřem zašlé.

II. řada:

- 1.—3. výklenek: Nejasné (1. nahá žena? 2. sedící žena?).
 4. výklenek: Dvě černé dítky. Ostatní nejasné.
- Medaillony jsou velice jemně zpracovány a každý představuje jiný obraz. Severní i jižní stěna prostřední prostory silně poškozeny deštěm a ptačím trusem.
- Z prodloužené střední prostory vedou na pravo i na levo nízké dvěře do polokulatých, klenutých komor, jež vybíhají v apsidu a ozdobeny jsou úponkami révy; mimo to každá z nich jest opatřena třemi průdchy. Vně, a to nade dveřmi vedenými do západní komory jsou tři oddíly, utvořené draperiemi:
- V prostředním stojí polonahá žena, ruce majíc pozvednuty k žehnání; po pravici jiná žena, která se jí koří; po levici muž a žena se špičatými čepicemi, jež dosahují až pod bradu. Muž je oblečen v těsně přiléhající roucho barvy červenavé.
- Právě takové rozdělení jest i nade dveřmi východními.
- Uprostřed sedí paní a hledí k severu.
- V pravo od ní nahá paní; v levo mladé děvče, mající na rukou a ramenou sponky, a oděné pouze těsně přiléhavou suknicí, — kdežto hořejší část těla jest obnažena.
- Středem klenby táhn se užší pás spojující tři medaillony s lidskými podobami v poprsí. Prostředek klenby zdobí guirlandy (věncoví), květiny a stromy, vyrůstající z nádob.
- Vnitřní sev. okraj klenby zdobí na z. věnec datlový, na v. věnec fíkový.

Jižní stěna této prostory má zajímavý obraz: Na čtyřech sloupcích spočívá lehounká klenba, pod níž sedí na trůně postava v nádherném rouše a hledí k sz. Nohy se dotýkají koberce, do kterého vetkány jsou rozličné obrazy. Z obou stran trůnu blíž se uctivě dva mladí, bezvousí muži, oděni

v těsně přiléhající oděv hnědé barvy a držící v rukou dlouhé vějíře. Celý obraz je ověnčen ornamentem z ptáků pouště.

Obraz je bohužel značně poškozen.

Na vých. oblouku střední prostory viděti se sev. strany před draperií stojící mladé děvče, zahalené v bílé, košili podobné roucho.

Nad ním je nový obraz: Otrokyrč (hnědá) úplně oděná, s rozhalenými nadry, hraje na kytaru. (Modré pole)

Nad obrazem tím je postava v životní velikosti: Černá otrokyně s vlasy cestičkou rozdělenými, oděná od pásu až po kotníky v přiléhavou černou sukni drží na hlavě mísu. Uprostřed oblouku je medaillon. Dále jest otrokyně podobná dřívější, a pod ní postava v modrém poli, jež hraje na dvojitou flétnu a při tom tančí, neboť dlouhé rukávy jejího lehkého přiléhavého šatu (žlutý a modrými i bílými čtverečky posetý) vlají ve vzduchu a na prsou upevněná stuha (z téže látky) jest ovinuta kol hlavy v podobě ellipsoidu. Nohy jsou bosy. Na konci je obraz, představující ženu v modrém poli.

Východní prostora hlavní síně.

Již. stěna je opatřena podlouhlým oknem; nad ním červenavý pruh s černým, kufickým nápisem, již setřelým.

V levo od okna opírá se o sloup žena, držící na levici dítě (?).

Pod tím nové pole prostírající se až k pásmu růžic s výjevem z lovu. Uprostřed pohorské poušti stojí muž v pestrém rouše, před nímž pořádají jiní muži usmrčené antilopy.

Nad oknem sev. stěny lze spatřiti opět červenavý pruh, jenž pravděpodobně nesl též kufický nápis

Od okna na západ jest žena; na východ též lidská podoba (nejasné).

Pod ním vidíme v dřevěné ohradě divoké, vzpínající se osly, jež usmrcují lovci meči a kopími.

Na záp. stěně obloukové zpozoroval jsem na straně jižní a severní velikou, vějířovitou palmu, jejíž koruna rozprostírá se po celé ploše mezi obloukem a rohem.

U kmenu palmy na straně s. stojí muž a zvedá k ní ruce.

Palma jižní je vodou značně poškozena.

Tato prostora nemá sice draperií, za to však rozličné okrasy věncovitě.

Na vých. stěně táhne se pásmo růžic a nad ním po celé délce obraz asi 1·5 m vysoký s výjevem loveckým. Otrok vede chrty, kteří stíhají směrem jižním stádo divokých krav (baķar ál-maha). Divoký býk staví se na odpor a opíraje se předníma nohama čeká na útok. Dále odtud uhání divým úprkem kůň bez jezdce a několik mrtvých psů leží na zemi. Dvě antilopy pádí v dáli. (Jasně viděti hlavy kravské — rohy gazelí — ohony krátké jako u mezků.)

Nad obrazem jsou dvě okna, mezi nimiž nové scény zobrazeny: a to u sev. okna: Lev vrhá se skokem na koně; mezi oběma okny: Muž ve skvostném oděvu objímá ženu, mezi sev. oknem a rohem: Týž muž spěchá k ženě.

Hoření okraj okna je ve stejné výši s obloukem, a odtud dělí se celá klenba na čtyři řady čtvercových obrazův. Každý obraz je zarámován černým pruhem a od každého sousedního obrazu oddělen značně širokým, bílým pásem. Půda obrazů jest bílá do žluta, v hořejší části však jest přerušena širokým modrým pruhem

Na oblouku I. řada (od j.):

1. obraz: Zničen vodou, která tuto průduchem vniká.
2. obraz: Rovněž.
3. obraz: Podobně.
4. obraz: Obtížený osel ubírá se k severu.
5. obraz: Průduch.
6. obraz: Muž v modré košili až po kolena sahající, na prsou otevřeně, nese cosi na hlavě.
7. obraz: Silný, bezvousý muž v bílé košili o krátkých rukávech až po kolena vyhrnuté, opíraje se o tlustou tyč tluče cosi bílého v čtverhranných, dřevěných neckách.
8. obraz: Lze rozeznati pouze nohy muže a vysokou, kulatou nádobu bílé barvy: vše ostatní je zničeno vodou a odprýskáno.

II. řada hoření:

1. obraz: Muž s holí v ruce. (Tvořením vápna porušeno.)
2. obraz: Na dvou dřevěných kozách jest položen mohutný peň; na něm stojí muž v krátké košili a drží oběma rukama konec pily, jež je upevněna mezi čtyřmi hůlkami; druhý konec drží jiný muž stojící na zemi, oděný v modrou košili.
3. obraz: Silný muž v košili a kožené zástěře drží v levici trámec; pravice jest zničena.
4. obraz: Muž v modré košili sedě třímá v pravici kladivo.
5. obraz: Muž hobluje druhou desku.
6. obraz: Muž v modré košili sedí na široké, silné lavici a pravici mává kladivem.
7. obraz: Muž vydlabává něco pravou rukou; oděn jest pouze ve spodky, svrchní část těla má obnaženu. (Porušeno.)
8. obraz: Odprýskán.

Východní polovice (kout sv.).

I. Horní řada:

1. obraz: Stojící muž v krátké, modré košili; pravici má položenu na prsou. (Porušeno.)
2. obraz: Kovár drží v levici na kovadlině dlouhý kus železa a pravici zdvihá kulaté kladivo na dlouhém topoře.
3. obraz: K němu (na s.) jest obrácen silný muž, jenž zdvíhá oběma rukama veliké, přímé, podlouhlé kladivo.
4. obraz: Na žlutavé lavici o čtyřech nohách sedí muž; oděv jeho jest pod krkem těsně upjat a má dlouhé rukávce; sehnut jsa drží cosi oběma rukama a prsty u nohou pohybuje malým, tenkým dřívkem, upevněným na přední noze lavice.
5. obraz: Bezvousý muž, oděný krátkým hnědým rouchem s rukávy, stojí u otevřené bedny a drží cosi v obou rukách, jako by to chtěl ukázati
6. obraz: jinému muži, který je k němu obrácen (sedě) a pohybuje rukou jako by něco dokazoval.
7. obraz: Žena v rouchu těsně přiléhavém, sahajícím jen po kolena, oběma rukama drží zelenavou nádobu a ubírá se na jih
8. obraz: k muži, jenž má v levici kožený měch.

II. Spodní řada:

1. obraz: Muž v krátké košili červenavé stojí před čtyřhrannou dřevěnou lavicí, drže v pravé ruce dlouhý nůž, podobný meči.
 2. obraz: Muž otesává dřevěný trám širočinou.
 3. obraz: Muž připevňuje k čtverhranné tyči železná držadla; vedle sebe má kladivo.
 4. obraz: Klečící velbloud; za ním stojí muž nakládaje naň bednu.
 5. obraz: Velbloud nese bednu na hřbetě a vykračuje oběma pravýma nohama.
 6. obraz: Jej vede na provaze muž oblečený jen v krátké spodky; v levici má hůl.
 7. obraz: Černoch a běloch nesou na sochoru břímě.
 8. obraz: Muž v modré košili připravuje sekerou sedlo na velbloudysoumary (al-witer).
- Nízkými dveřmi ve vých. zdi hlavní síně vejdemo do

I. pokoje.

Tu spatřujeme tyto malby: Na polokulaté ploše sedí muž bezvousý, krátkovlasý; pravici podpírá si bradu a levici má na klíně. Na pravo od něho (j.) stojí kamenný čtyřhranný podstavec a na něm konec s dlouhým hrdlem a vysoko zahnutým drždlem; před ní leží v bílou plachtu zahalená mrtvola, u nohou vycpaná. Mezi mužem a hlavou mrtvoly jest nahé okřídlené dítě, jež letí na sever, vztahuje však své ruce a obrací zrak k muži (na jih).

Naproti tomu obrazu jest na vých. stěně světnice pod klenbou okno, 85 cm vysoké a 45 cm široké. Na jih od něho jest na polo obnažená žena, jež si oběma rukama podepírá hlavu a zdá se, že pláče; nad ní a za ní stromy, před ní pod oknem leží jako v hrobě dítě — na sev. straně jest žena (?), přikryta bílou rouškou, jež si podepírá levici bradu a pravici dotýká se stolu — obě jsou obráceny k oknu i k dítěti.

Pod tím táhne se kol celé světnice červenohnědý pás, pak holé děrkované kameny (až do výše 156 cm), jichž se užívá na upevnění mramorových desk. U výše 156 cm začíná klenba, která jest třemi hnědými pruhy, ozdobenými zelenými listy, rozdělena na kostkovitá pole.

Jižní polovice klenby.

Nejspodnější řada (od západu):

1. plocha: Divoká kočka — biss barrawi — přichystaná ke skoku.
2. plocha: Červenavý, černě pruhovaný had — ḥaniš.
3. plocha: Šakal — ab ál-ḥṣén — směřující na západ.

II. řada (od vých.):

1. plocha: Čáp — abú ṣa'ad.
2. plocha: Divoký osel — ḥmâr al waḥš.
3. plocha: Kůň (?).
4. plocha: Červenavý pták — naḡnúḡ (vodní pták).

III. řada (od vých.):

1. plocha: Medvěd (dibb) sedí na skříní na pravé noze, levá visí dolů; v tlapách drží třístrunnou tamburinu a hraje.
2. plocha: Sá'dán — černá opice — k tomu tančí a tleská rukama.
3. plocha: Na ně dívá se hoch, zacláněje si pravíci oči, aby lépe viděl, a úžasem roztahuje prsty levice.

IV. řada (od vých.):

1. plocha: Čáp.
2. plocha: Gazela.
3. plocha: Velbloud.
4. plocha: Vodní pták.

Střed klenby (od vých.):

1. plocha: Vousatý, černovlasý muž, oděný v červenavé roucho; na pravém rameni má bílou stuhu a v levici hůl.
2. plocha: Podobná postava (poprsí) s dlouhými vlasy držící ruku na prsou.
3. plocha: Bělovousý a bělovlasý stařec; v levici má hůl.

Severní polovice (od vých.):

I. nejspodnější řada:

1. a 2. plocha: Porušena.
3. plocha: Dikobraz — semteḥ.

II. řada:

1. plocha: Rajka s dlouhým zobákem a dvěma dlouhými péry.
2. plocha: Poskakující divoký osel.
3. plocha: Drop.
4. plocha: Labuť.

III. řada:

1. plocha: Hoch píská na flétnu (?) a tančí.
2. plocha: Děvče oděné jako beduinka v dlouhou, bílou košili, která je ozdobena dole červenou lemůvkou; přes ni má červenomodré svrchní roucho, dosahující až po kolena a podkasané pásem. Nohy a ruce jsou holé; levici má zdviženu.
3. plocha: Hoch oblečený v krátkou košili píská na dlouhou píšťalu.

IV. řada:

1. plocha: Porušena.
2. plocha: Gazela s rohy podobnými lýře.
3. plocha: Pasoucí se gazela s rozbíhavými rohy.
4. plocha: Kuře pouště — ḥaḡal.
Dveřmi v sev. zdi vchází se do

II. pokoje,

který jest sklenut se všech čtyř stran. V těchto čtyřech klenbách jest právě tolik průduchů, vzniklých zazděním vypálených rour. Klenutí jsou

ozdobena květinami, ale již hodně poškozena. Zdi byly od podlahy až do výšky 1.95 m po římsu 10 cm vyčnívající obloženy mramorovými deskami.

Na obraze nade dveřmi viděti jest scenu: červenavou budovu zdobenou sloupy se širokou branou; k ní kráčí nahá postava, krátkých černých vlasů, držící dítě. Na pravo (v.) od budovy sedí žena zlatých vlasů a kojí dítě; od z. (v levo) přichází mladá děva (nahá), která ukazuje pravici ku bráně budovy a v levici nese čtyřhranný koš. — Kol do kola rozkládá se zelený pažit. — Střecha jest klenuta a opatřena římsami.

V západním polokruhu

uprostřed nižších staveb vypíná se v pozadí vysoká budova. V předním průčelí jest viděti v pravo i v levo brány, nad nimi trojčlenné pilíře, na nichž stojí vinuté sloupy s jednoduchými hlavicemi, na nichž spočívají podobné, jen že slabší sloupy, držící lehkou klenbu. Brána hlavní budovy i jižní jest klenuta, kdežto brána nižší budovy sev. čtyřhranná. Před budovou stojí statná, nahá žena a polévá poloklečící osobu vodou z mísky. Za ní stojí dítě a chlapec (značně začazeno).

Na východní stěně v pozadí zvedá se černá, vysoká budova se čtyřhrannou branou, před ní kašna z bílého mramoru. Jakási žena stojí neb sedí v ní až po ramena ve vodě a od jihu přichází sem nahá žena, prostovlasá, s hrncem, k níž jiná postava vztahuje z leva ruce; poslední nejasné. Před kašnou je na zemi veliká mísa s malým otvorem.

Sev. stěna jest prodloužena v apsidu s oknem. Na její klenbě jsou rozličné malby, obklopené věncem z révoví.

Východní polovina (od j.).

I. řada:

1. obraz: Lev.
2. obraz: Muž míří naň oštěpem.

II. řada (od sev.):

1. obraz: Zvíře.
2. obraz: Muž chce je proklásti kopím.

III. řada:

Muž mrští napřahuje svou palicí (dabbûsou) po zajíci.

IV. řada:

1. obraz: Nejasný.
 2. obraz: Muž nesoucí na zádech putnu.
- V každém rohu jsou průduchy.

Dveřmi ve vých. stěně vstoupíme do vysoké, světlé komnaty, na jejíž okrouhlé klenbě se třemi okny zobrazeno jest hvězdnaté rebe; pod okny vine se vroubkovaná římsa. I ostatek byl kdysi pomalován, ale později vápenná vrstva odpadla (odprýskala). Světnice ta byla zprvu na východ prodloužena v apsidu a otevřena, později však byla zazděna.

Na sev. stěně této apsidy byl přivevněn žlab, kterým mohla voda z nádržky až sem přitékati. V rozích světnice byly průduchy.

Jak z dosavadního popisu patrně, jsou prostory zámku K^ušejr 'Amra dosti dobře zachovány; to třeba přičítati jednak dobrému stavebnímu materiálu, jednak výhodné poloze zámku. Byltě vzhledem k jiným zámkům ve veliké výhodě, jsa velmi značně vzdálen od cesty vedoucí k vodě a na rozhraní dvou velkých kmenů, neustále se potýkajících. Nejvíce však pověřivý strach, že tu bydlí strašidla Rōla zamezoval zpustošení zámku. O tom jsem se k večeru třetího dne svého pobytu přesvědčil. Přišlo tu k nám několik pastýřů velbloudů z kmene Bení Šalān, kteří hnali svá stáda ťarš k napajedlu do al-Azraķu. Prosil jsem je, aby se mnou vešli do zámku a něco mi vysvětlili, ale za nic na světě nebylo lze je k tomu pohnouti. Bydlí prý tu strašidla Rōla. Moji průvodci žádali jich, aby s námi přenocovali u zámku, leč oni prohlásili, že nechtějí Rōlu dráždit. Pouze cikáni (nawara) a kováři zdrží se tu na svých potulkách přes den, a od nich pochodí pozdravy a jména (ale jen jediný kůfický nápis), jež »zdobí« stěny.

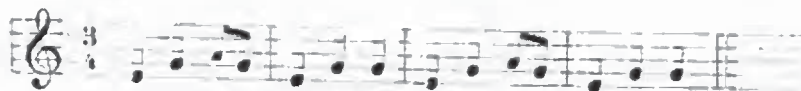
Mně se tu dobře dařilo. Práce mé byly sice již zhruba hotovy, chtěl jsem však ještě na místě vyvoditi některé fotografie a probádati za dne nejbližší okolí, ale tu začalo »strašidlo« řádit, ne sice v zámku, ale v hlavě mých průvodců. Nahnalo jim vypravování bení Šalān takové hrůzy před zámek — či nedůvěřovali asi hodinu odtud na východ tábořícím Šalānům, s nimiž měli ještě přede dvěma měsíci válku? Nevím. To jediné vím, že moji průvodci na večer třetího dne na mne prudce doléhali, abychom opustili příšerné to místo, a že mi bylo konečně volky nevolky poslechnouti a ještě téhož večera zámek opustiti.

O 8⁴³^h odjeli jsme směrem zjz. Malé intermezzo ukázalo mi opět praktický význam zásady — *ius primi occupantis*. Potkali jsme totiž asi za půl hodiny osamělou velbloudici, která hned na se obrátila pozornost obou mých průvodců. V okamžiku seskočili se svých delůlů a s křikem: *tá'í, tá'í* hnali se k ní. Kuftán, dostihnuv jí, objal ji rukama kolem krku: byla jeho majetkem. Než k velikému žalu zpozoroval na její levé zadní a přední noze znamení (wasm) kmene Šalān, a ač ho to nesmírně bolelo — pustil ji.

Pak jsme ujížděli rychle černou pustinou ħarra a teprve o 11⁵¹^h v noci stanuli jsme v malém úzlábí. Svázavše ležícím velbloudům levou přední nohu, zahalili jsme se do plášťův a odpočívali až do 5. hodiny ranní, kdy jsme odjeli směrem 220°. Teploměr ukazoval sice 13.5° C, ale vzduch byl tak vlhký, a západní vítr tak chladný, že jsme — chtějíce se zahřáti — poháněli velbloudy k rychlejšímu běhu. Za tím účelem zpívali jsme rozličné písně; a tu se osvědčilo opět, co jsem již dříve pozoroval: jakmile uslyšela zvířata nápěv:

aneb

nečekala na obvyklé ħed, ħed, nýbrž sama dala se do mírného klusu.

Znenáhla objevovaly se vlnité pahorky a mělká údolí, směřující k jv.: byli jsme v al-Genejb. Na pravo od nás táhl se od zjz. na v. vysoký hřbet horský, jménem aš-Šefā', jenž jest rozvodím mezi údolím al-Buṭum a al-Genejb.

O 7¹⁵ h dojeli jsme hřebenu aš-Šefá' u rás wádi ál-Buṭum; teplota 20° C. Před zrakem naším rozkládala se na východ po obou stranách pásma aš-Šefá' celá, široká rovina údolí al-Buṭum a Ğenejb až ku pohoří al-Mdejsisát, a na západ vlnitá krajina al-Ğenáb, již jsme jeli směrem 250° až do 8⁰³ h, kdy jsme sestoupili v travnatém údolíčku, aby se velbloudi napásli.

Pojedše kousek podpopelného chleba s velbloudím máslem (ġebâbe), vyjeli jsme o 9 hod. dále směrem k 245° a přešli o 9³⁶ h ša'ib Midurmi.

Tu byla svedena první bitva poslední devítileté války mezi Šhūr-y a Ša'lân-y. Hromádky kamení (marinâ) označovaly místa, kde kdo padl. Padlí pohřbení byli několik set metrů jihozápadně na vrcholu nízkého pahorku. Průvodčí moji pospíšili tam a modlili se za ně: as-salâm 'alejka ja 'uwġûh aš-šaleġin w-hejl 'ebâd allâh al-mawġedin entum ar-râġehin w-ġena-l-lâġizin.

Údolí se znenáhla zúžovala a prohlubovala, břehy stále strmější směřovaly však stále více nebo méně na východ.

Teprve po 10³⁹ h dojeli jsme rozvodí. (Teplota 24° C.) Po 10⁴⁷ h skláněla se náhorní rovina ál Ğenáb k západu a o 11¹⁵ h dorazili jsme na tábořiště, kdež jsem před dvěma lety děle prodlel (teplota 25 8° C), a rychlým klusem přibyli jsme o 1⁴³ h do al-Mšattu. (Teplota 26 7° C.)

Po celá dvě léta, zvláště když jsem za jasných nocí v tiché poušti na stráži dlel neb na velbloudu lehkonožém v neznámo spěl, zabýval se duch můj otázkou, kdy a od koho byly tyto zámky vystavěny? Kdo zodpoví přesně a určitě tuto otázku? Jestli 'Amra unicum v dějinách umění a čarokrásné obrazy její, zdobené řecko-kufickými nápisy způsobí novou epochu v názorech našich. At-Tûba pak a ostatní hrady mají tolik zvláštního, že se jistě rozvine celá literatura, než bude jich původ, význam a účel objasněn.

Podotýkám tudíž na uváženou badatelům, že všechny zámky, o nichž byla řeč, jsouce položeny uprostřed pastvin, v určitou dobu roční pravidelně bývají navštěvovány Beduiny. Tak na př. Ķaṣr at-Tûba je hlavním střediskem zimních táborů pro Bení Šaġr, Ķaṣr Bâġer pak pro Ĥuwêtât; naproti tomu zámek al-Mšatta a al-Mwaġġar užívají Bení Šaġr za letní tábořiště. Ķ"šejr 'Amra jest sice na rozhraní a tudíž v kraji, kam činí nájezdy Šhūr-ové a Ša'lân-ové; je-li však mír, pasou se v létě ve vých. části wádi ál-Buṭum-u též velbloudi Bení Ša'lân.

Pokud byla známa pouze al-Mšatta a nikoli ještě ostatní zámky v stejném slohu vystavěné, byla přípustna domněnka, že Peršané k tomu podivuhodnému dílu položili základ, ale nedokončili je. Než, kdyby nebyli mohli dostavěti al-Mšattu, jest ještě méně pravděpodobno, že by za krátký čas pobytu svého v Syrii byli zbudovali též Ķaṣr at-Tûba, 'Amra, Bâġer a al-Mwaġġar.

Právě tak nemohu souhlasiti s míněním, že by zakladateli budov těchto byli Římané, respektivně panovníci byzantští. Neboť jejich pohraniční tvrze od Damašku až k Rudému moři tvoří takoruka řetěz mezi obdělávanou zemí a pustinou, daleko na západ ode všech zmíněných zámek, z nichž některé leží hluboko v poušti (Ķaṣr at-Tûba, Bâġer, Ķ"šejr 'Amra); nad to třeba míti ještě na zřeteli, že Ķ"šejr 'Amra, Ķaṣr at-Tûba a al-Mwaġġar vůbec se nehodily k delší obraně.

Uvážím-li, že tyto zámky jsou právě v středisku pastvisk, uvážím-li dále zvláštní ornamentiku a architekturu, na níž nelze neznamenati vlivu persko-řeckého — nemohu se ubrániti myšlénce: Není-li pravdě na nejvyš podobno, že stavby ty zbudovala mocná knížata Bení Ķassân, která, majíce

vysokou kulturu, byla ve spojení s Cařihradem a Persií, která již z domova, z Hadramautu, měla zálibu ve stavbě zámků a nedovedla postrádati volného, čistého vzduchu pouště? Než podati pro to vědecký důkaz dosud se mně nepodařilo.

P. ingénieur A. Pallat v Olomouci vypracoval mi dle mých údajů plány zámku 'Amra a nabyl tak jasného obrazu o celé stavbě, jež vyjádřil následovně: 'Kšejr 'Amra již na první pohled jeví se odborníku i laikovi jako monumentální stavba; dojem ten ještě zesiluje jednak poloha záinku, třebas ne na výši okolí ovládající, přece vhodně volená vzhledem k poměrům komunikačním, hydrografickým i terainovým, jednak stavivo a zevnější typ i rozloha. Vše čini dojem, jako by silou vůle, energií, moudrým užitím staviva a důsledností bylo vypočteno a provedeno na dlouhé věky.

Zámek 'Amra sestává z hlavní, obdélníkové budovy s hlavní, podélnou osou, skoro úplně od severu k jihu směřující. Největší délka obnáší 1292 m, při 1039 m největší, průčelní šířky.

Obvodní zdi tohoto traktu jakož i sousedních budov 084 m tlusté jsou z hrubého lomového kamene a vrstvitě vyzděné z otesaných kamenů 50–60 cm vysokých, spojených maltou s dobrým tmelem.

Jak jsem již dříve pověděl, přiléhají na j. ku hlavní budově dva polokruhovitě, apsidovitě přístavky o zdech stejně silných, položené symmetricky ku střední ose. Tu jest rozsáhlá místnost, nazvaná v popisu hlavní síň, jejíž šířka rovná se průčelní budovy a výška 75 m; 73 cm silná zeď dělí tuto síň k jihu ode tří vedlejších prostor, z nichž obě krajní, jak jsem již podotkl, vybíhají v apsidy.

Ve střední ose je z nádvoří na sev. straně vchod, t. j. otvor dveří (155:244 m), který má venýře bez článkování z temného čediče; ve vrchní části venýře nachází se 6 děr v kameni pravidelně vyvitaných, s nestejnou vzdáleností od sebe, jsouce těsnější při koncích, jež za vedení při uzavření dveří sloužily.

Podlaha je vydlážděna broušenými plotnami mramorovými; též stěny byly obloženy do jisté výše mramorovými plotnami, což zřetelně poznati lze z jamek, kde byly upevněny.

Hlavní sál, rozdělen jsa dvojím pažením, spočívajícím na pilířích, ve tři části, tvoří prostoru o třech lodích, která jest zakončena nahoře trojitou klenbou, zbudovanou z otesaných a připravených k tomu kamenů; na sev. a již. části dosahují obvodní zdi až po oblouk klenutí, a každý oddíl klenby má nahoře ve štítě okno 45:90 cm veliké; než tím nejsou přec prostory s dostatek osvětleny. Na záp. straně, poněvadž je otevřena větrům, jakož i na vých. není otvorů okenních. Klenba jest bez nadezdívky a tam, kde se stýká se zdí, směrem k vrcholu, jsou šikmé otvory ventilační z pálené hlíny; rubová plocha klenby jest ve vrcholu vycementována.

Pilíře, jež nesou rozdělovací pažení v hlavním sále, nemají kromě pravoúhlé desky (*αβαχος*) nijak umělecky vyzdobených hlavic.

Světlá výška až k patě klenby obnáší v hlavním sále 535 m; trakt, který se na východě připojuje k hlavní budově, jest vystavěn z téhož materiálu; jest to čtyřhranný přístavek, příční zdi na dvě komnaty rozdělený, světlé šířky 283 m, jež vybíhá k sev. výklenkem před hlavní budovu, na již. straně však nedosahuje tak daleko jako hlavní sál; světlá výška jest značně menší než v hlavním sálu a též zde prostory jsou zakončeny klenutím s lunettami. Dále na v. přiléhá k tomu čtyřhranný prostor s polokruhovitými apsidami po obou stranách a výklenky; obsahuje místnost 285 m širokou. Tuto kryje úplná klenba, která uvnitř tam, kde začíná,

opatřena jest římsou článkovancu a otvory okenními; jinak jest stavební ozdoba podobná jako ve hlavním traktu.

Vedle toho jest otevřená chodba, 1·32 *m* široká, a přední, též otevřená, čtverhranného půdorysu, s otvorem pro dveře na straně sev.; tyto prostory nemají pokrovu. K sev. ve vzdálenosti 7·76 *m* od hlavního traktu jest čtyřhrannou zdi obehnaná studně a vyzděná nádržka na vodu (reservoir) 5·25 *m* široká a 4·43 *m* hluboká; zdi obklopující nádržku jsou z venku 3·20 *m* vysoké, kdežto vnitřní prostá hloubka nádržky obnáší 1·05 *m*; jsouc na dně i na stěnách vycementována, nepropouští vody. Zevně na stěnách ve výši 1·85 *m*, měříme-li od spodní hrany, jsou tři okrouhlé otvory, jimiž voda vytékala a jinam se vedla.

Na záp. připojena je k oné nádržce hluboká, prostranná, okrouhlá studně o světelném průřezu 1·76 *m*, celkem 11·12 *m* hluboká; do 6·61 *m* výšky jest vytesána ve vápencové skále, ostatních 4·51 *m* je vyzděno lomovým kamením; dnes není studna již k potřebě, úmyslně byvši zasypána. Mimo to na záp. spojeno je se studnou čerpadlo na vodu; jest to zděný čtyřhranný pilíř o průřezu 1·17 : 1·32 *m*, na němž jest asi opřena páka. a kruhovitá dráha pro potahy, umístěná na dvoře, prostého průměru 4·83 *m*. Od čerpadla s jedné strany, jakož i od záp. apsidy s druhé strany vybíhají na z. pod ostrým úhlem 54° 30' obvodové zdi, 1 *m* široké, vystavěné z nepravidelného lomového kamení, čímž se utvořilo trojhranné nádvoří s hlavním vchodem na sev. straně; na sev., vých. a z. části i na j. jsou ještě patrný zbytky hradeb.

Každého odborníka jistě naplní obdivem, že stavba ta po tolika a tolika staletích svého trvání sobě samé ponechána dosud v tak dobrém stavu jest zachována.*

Vývody tyto jsou podstatně správný; jen poznamenávám, že nelze přičísti úplnou náhradu plastické výzdoby malbou nedostatku vhodného staviva, nýbrž spíše základní ideí symbolické. Co však zmíněný symbolismus vyznačoval, jaký byl účel této stavby, jest tak těžko vyšetřiti, že se neosměluji ani skromnou domněnku vyjádřiti.

Moderní směry systematiky rostlinné.

J. Velenovský.

Porovnáme-li druhy tolik užívané a v každém ohledu klassické dílo Kochovo „Synopsis der deutschen und schweizer Flora“, Leipzig, 1846 a některou nyní vycházející nebo nedávno vyšlou floru téhož okrsku floristického, vidíme veliký rozdíl, pokud se týče pojmání stupňů systematických tehdy a nyní.

A přece není doba, kdy Kochovo dílo posledně vydáno, tak vzdálena od dnešního data. Mnohem větší ještě rozdíl jest ovšem mezi dobou Linnéovou a dnešní.

První botanikové nebo spíše pozorovatelé přírody počínali si asi jako venkované, kteří obklopeni jsouc přírodou nebádají o její vědecké souvislosti, ale přec jen všímají si nejnápadnějších rostlin a živočichů a těm také dávají pojmenování. Méně významné a nenápadné formy zůstávají u lidu nepovšimnuty a nemají proto také zvláštních pojmenování nebo